

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolája
Jogtörténeti Alapprogram
Európai állam- és jogrendszerek modernizációja

Rácz Attila Gyula

Agónia és újjászületés.

A Török Köztársaság születése és Kemal Atatürk államreformja

Doktori értekezés nyilvános vitára összeállított tézisei

Témavezető:

Dr. Kajtár István DSc, az MTA doktora

Professor Emeritus

Pécs 2016

Bevezetés

Az Oszmán Birodalom félelmetes hírű serege 1683 nyarán Kara Mustafa nagyvezír parancsnoklása alatt még erővel döngette Bécs város, és ezzel Európa kapuit. Kevéssel több, mint két és fél évszázad múltán, 1959-ben Törökország kérelemmel fordult Európa felé, mellyel csatlakozási szándékát fejezte ki az újonnan létrejött Európai Gazdasági Közösséghez. Sőt ebben az időpontban, 1952-től datálhatóan már a NATO-nak is tagja, amely számos európai országot is sorai között tudott. Az utóbbi pár évtizedben Törökország hol erősebben, hol kevésbé elszántan fejezi ki szándékát az Európai Unióhoz való csatlakozás tekintetében.

Ez alatt a két és fél évszázad alatt nem csak a kopogtatás módja az, amiben változás történt. Azt az Oszmán Birodalmat, amely a XVII. század végén mutatta legnagyobb földrajzi kiterjedését, fokozatosan zsugorodva veszíti el erejét, a XIX. században már csak úgy emlegetik: „Európa beteg embere.” A birodalmat érintő feszítő etnikai, vallási, gazdasági, politikai, a hatalmi egyensúlyra épülő biztonságpolitikai, szövetségépítési kérdéseket összefoglalóan „keleti kérdés” néven is szokás volt említeni.¹ A kulturális, gazdasági, társadalmi jellemzők különbözősége mellett fontos kiemelni, hogy az ottomán állam Európa országaitól messze különböző államszervezési elvekre, azt gyökereiben meghatározó vallási rendszerre, ebből adódóan a nyugat-európai hagyományoktól, még ha figyelembe is vesszük az európai nemzetállamok jogrendszereinek különbözőségét, merőben eltérő jogrendszerre épült.

Nem túlzó tehát az állítás az, hogy ez alatt a két és fél évszázad alatt a Fényes Porta kapui olyan gyökeres változás szemtanúi lehettek, amely a jogtudomány, a jogtörténet számára is figyelemre méltó sajátosságokkal bíró, és szinte kimeríthetetlen vizsgálendő tárgykörrel szolgálnak.

Mindezeket figyelembe véve értekezésem középpontjában az Oszmán Birodalom XIX. századi reformjai állnak. Különösen az 1918. évi Mudroszi fegyverszüneti megállapodás és az 1923. évi Lousanne-i Békeszerződés aláírása közötti időszak, továbbá az 1924-es török Alkotmány kihirdetése áll, amely egyszerre tanúja a több mint hat évszázadot megélt Oszmán Birodalom virágzó, stagnáló, végül lassan, de mégis megállíthatatlan hanyatlást hozó periódusokon átívelő fennállását lezáró agóniának, és egy

¹ Lajtor, László: A keleti kérdés története. Faust Imre Kiadása. Budapest. 1940

modern állam, a Török Köszársaság képében való tovább élésének, a török nemzet újjászületésének.

Az értekezés célkitűzése

Értekezésem középpontjában az Oszmán Birodalom fennállásának utolsó évszázadában lezajlott, a nyugat-európai mintát követő jogrendszer kiépítésének témája áll. Ezen belül különös figyelemmel fordulok a Török Köszársaság megalapításának időszaka felé, melynek célkitűzéseit, fordulópontjait és eredményeit Kemal Atatürk neve és politikusi tevékenysége fémjelez. A vállalt feladat során a teljes történelmi részletességet mellőzve, először a XIX-XX. századi reformokat megelőző időszak, az Oszmán Birodalom aranykorában fennálló társadalmi struktúrákat, a sajátos török nomád és iszlám elemeket ötvöző oszmán jogrendszert, hozzá kapcsolódóan a kialakulását döntően meghatározó történelmi előzményeit, az oszmán államot formáló kulturális jellemzőket, és az iszlám vallás társadalomszervező hatását vettem szemügyre. PhD tanulmányaim során először is fel kívántam térképezni az oszmán állam virágzó szakaszára már megszilárdult államrendszerének alapjait, elsődlegesen a birodalom felépítményét meghatározó jogi és igazgatási rendszer legfőbb jellemzőit. Szamba vettem a kezdeti expanzió sikerességét biztosító, államszervezési elvekben megragadható tényezőit. Tettem ezt azért is, mert annyira eltérő az a történelmi múlt, a kulturális jellemzők, a vallás és az azt meghatározó oszmán jog alapelvei tekintetében fennálló különbség az általunk is ismert európai hagyományoktól, és ez által minél teljesebben tudjam érzékeltetni a jogi és társadalmi transzformáció nagyságrendjét. Ez adja értekezésem első harmadának kiindulópontját. és egyben ez képezi az értekezésem Tanzimat korszakot megelőző időszak oszmán állam- és társadalomfelépítés tekintetében végzett kutatások során tett megállapítások tudományos eredményét is, melyek vázlatosan a következőkben állnak.

Az Oszmán Birodalom egy oguz török, vérségi köteléken alapuló nemzeti társadalom alapjairól indulva kezdte meg kiépülését. Az államisági csíráját hamarosan a vérségi kötelékeket szétszakító, Bizánc nyugat-anatóliai határvidékét ostromló iszlám hitharcosok katonai szervezetére támaszkodó emírség képezte. A több mint hat évszázadig fennállt birodalom és dinasztia névadója Osman Gâzî, aki az iszlám világ kis-ázsiai uc (határterület) vidékén gazát, azaz szent hitharcot folytató gâzîk (hitharcosok), és az általuk uralt terület felet az uc-emîri (úr) tisztséget töltötte be. Osman és utódai a mongol támadások hatására megroppant Konyai Szeldzsuk Szultanátustól függetlenedve léptek az

önálló államiság kialakulásának útjára. Hatalmát a Balkán félszigetre kiterjesztő, majd Konstantinápolyt is bekebelező birodalom aranykorát a „Törvényhozó” melléknévvel illetett Süleyman alatt élte. A birodalom ekkorra már kiépítette sajátos, kettősséget mutató adminisztratív rendszerét. Egyrészt a timar rendszerre, azaz a meghódított területeken javadalombirtokos szpáhik területi igazgatására, másrészt a kul rendszernek nevezett, a porta rendszerint gyermekadó formájában beszedett, és katonai, vagy bürokrata feladatra kinevelt rabszolgái által betöltött központi adminisztrációra támaszkodva öntötte formába a kizárólag az uralkodó személyétől függő államigazgatási szervezetrendszerét. Az oszmánok örökösei a X-XII. századi szeldzsuk, rajtuk keresztül a perzsa, sőt egyes elemeiben a bizánci államszervezés hagyományainak is, de áttételesen az ókori görög gondolkodók is hatottak, az arab, illetve perzsa nyelvű államelméleti munkákon keresztül. A XV-XVI. századra megerősödő Oszmán Birodalom nem csak a Balkán és Anatólia, a Fekete-tenger, Földközi-tenger keleti és déli térségének, a Közel-Keletnek volt vitathatatlan ura, hanem a Mekkát és Medinát magában foglaló Hijaz térség bekebelezése után az uralkodói székhely, Isztambul, miután a szultán a kalifa címet is felvette titulusai közé, a muzulmán világ egyik megkerülhetetlen vallási központjává is vált.

Nem mehetünk el azonban emellett a tény mellett, hogy az oszmán állam valójában egy olyan rablóállam volt, amely fenntartását főleg a folyamatos területhódítások és más országok vazallussá tételének eszközével megszerzett erőforrásokra alapozta. Ezeknek az államszerveződéseknek, mint ahogy azt Ibn Khaldún Al-Muqaddima című művében kifejtette, törvényszerűen előírt sorsa, hogy előbb vagy utóbb, de összeomlásra vannak ítélve. Az oszmánok állama sem kerülhette el sorsát. A kezdeti, kontinenseken átívelő sikeres expanzió után a XVII-XVIII. századtól az egyre fogyatkozó katonai sikerek egyre kevésbé tudták kielégíteni az államfenntartás gazdasági szükségleteit, melyet még a bürokrácia mérhetetlen korrupciója és az udvar pazarló költségei is terheltek. A Bécs ellen vezetett 1683. évi hadjárat utolsó nagy erőfeszítése volt a birodalomnak, mellyel végérvényesen lezárult a hódítások hősies korszaka. Majd a vereségek hatására egyre zsugorodó oszmán állam, még ha nem is omlott össze teljesen, de egyre világosabban érezte Európának az ipari forradalom után kialakuló gazdasági és technikai erőfölényét. Egyre több oldalról, kívülről és belülről is csak növekedett azon kihívások száma, amelyekre hathatós válaszokat kellett volna találni, így egyre gyakrabban vetődött fel az uralkodó vagy az állami adminisztráció irányítóinak részéről a gondolat valamilyen változásra, változtatásra, reformra vonatkozóan.

Mivel az oszmán állam jellegében egy hódításra alapuló katonaállam volt, vezetőinek gondolkodási horizontját kezdetben csak a hadsereg hatékonyabbá tétele foglalta el: új hadieszközök, technikai újítások, módszerek, szervezeti felépítés meghonosításában látták a megoldást, melyek természetesen nem orvosolhatták az állam egészségének egyre csikorgóbban működő gépezetének alapokban rejlő gondjait.

A Tulipán korszakot (1718-1730) a fegyverek hallgatása jellemezte, a birodalom minden eszközzel a háborúk elkerülésére törekedett, sőt fokozatos nyitás vette kezdetét Nyugat-Európa felé. Elsőként említendő, hogy 1720-ban III. Ahmed (1703-1730) Yirmisekiz Mehmed Celebi személyében követet küldött XIV. Lajos francia király udvarába. Megbízatása a szövetségkötés keresése mellett kiterjedt többek között arra is, hogy az erődítmények, hadieszközöket gyártó üzemek, műhelyek és egyáltalán a francia állam intézményeinek működéséről is készítsen beszámolót, melyekből inspirációt szerettek volna nyerni a birodalom újbóli aranykorának megteremtéséhez. Később a kétoldalú európai diplomáciai kapcsolatok kiépítésre jegyében a jelentősebb fővárosokban, Bécsben, Berlinben, Párizsban, Londonban állandó nagykövetségek felállítására került sor. A szövetségi érdekeltségtől függően hol francia, angol, olasz vagy német hadtudományi szakértők segítségével több kísérlet is történt a hadsereg átszervezésére. A nyugati hatás azonban csak a felszín érintette, jórészt kimerülve az udvari körök építészet, bútortzat, ruházat, zene és érdekes szerkezetek - például óraművek - iránti rajongásában. Fontos fejlemény volt azonban a vallási iskolák oktatásban játszott hegemoniájának megtörése. Comte de Bonnoval nevéhez, akit később csak Humbaracı Paşaként emlegettek, nemcsak a modern tüzérségi egységek és ágyúöntöde felállítása, hanem 1734-ben mérnöki iskola (Hendesehane) alapítása is. Ezzel megteremtődött az európai tudományos alapokon nyugvó oktatás, továbbá az ulema befolyásától független katonai értelmiségi elit kialakulásának lehetősége. Itt szeretném továbbá megemlíteni az ugyancsak francia földről érkezett, de magyar felmenőkkel rendelkező François Baron de Tott személyét, aki a Dardanellák erődrendszerének modernizálásában, a könnyű tüzérség felállításában és vezénylési rendjének kialakításában szerzett érdemeket.

Valóban átfogó intézkedésként elsőként a III. Selim (1789-1807) idején összefoglalóan Nizam-ı Cedid, azaz Új Rendnek nevezett reformkísérlet említhető, amely Nizam-ı Cedid Ordusu néven új, európai mintájú reguláris gyalogság felállításában és İrad-ı cedid Hazinesi néven a sereg finanszírozását biztosító elkülönített kincstár felállításában öltött testet. De a változtatás túl gyorsnak, és a régi rend híveinek, különösen a janicsárság

és az ulema, a vallástudók rétegének érdekeit mélyen sértőnek bizonyult. Így a kísérletnek, úgymint III. Selim életének is végül a janicsárok vezette nyílt lázadás vetett véget. A trónutódlás körüli zűrzavarnak végül az ayanok, a tartományurak beavatkozása vetett véget.

II. Mahmud (1808-1839) az Alemdar Mustafa Pasa által egybehívott ruméiai és anatóliai kormányzók, pasák, magasrangú tisztségviselők a központi hatalom ellensúlyozása, valamint pozícióik megőrzése céljából kikényszerített Sened-i İttifak nevezetű, afféle Szövetségi Oklevél aláírásával léphetett elődei örökébe. Ez az első olyan oklevél, ami az Oszmán Birodalom addigi fennállása alatt megpróbálta korlátozni az uralkodó szuverenitását azzal, hogy az uralkodó egy örökletesen kinevezett tagokból álló „szenátsági” testület felállításával kötelezte magát a végrehajtó hatalom döntéseinek előzetes megvitatására. Ezt több történész egyfajta első alkotmánylevélnek tekinti, azonban hivatkozási alapként az uralkodói szuverenitásra tett valódi korlátozó hatása a későbbiekben nem mutatható ki. II. Mahmud folytatni kívánta elődje reformjait. De felismerte azt is, hogy nem elég csak a hadsereg reformja, a fennmaradás érdekében az egész birodalom intézményrendszerét érintő változtatásra van szükség, és tanulva a példából: lassabban és óvatosabban. A folyamatok elindításának feltétele a valamikori félelmetes, ám a XIX. század elejére teljesen lezüllött, kezelhetetlensége mellett hasznavehetetlen, mi több, hatalmas anyagi forrást felemésztő janicsársereg felszámolása volt. A „Szerencsés Esemény” néven emlegetett, véres jelenetekbe is torkolló fordulatra 1826. június 15-én került sor. Erre többek között a balkáni háborúknak vallott kudarc is kellett alapot szolgáltatott. Ezt követte az Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, azaz a Győzedelmes Mohamed Katonái elnevezéssel az új, reguláris, modern európai szervezési és irányítási elveken nyugvó haderő felépítése. Mindeközben az ayanok (tartományi adóbérlő, földbérlő) befolyásának csökkentése szándékával II. Mahmud tevékenységének fókuszában a központi adminisztráció megerősítése, a hatalom saját kezében történő összpontosítása állt. Nem túrt meg semmilyen közbenső hatalmi elemet a provinciák irányítása és a központi kormányzat közötti láncban. Ezzel együtt került sor a régi kort idéző testületek és titulusok felszámolására, és a végrehajtó hatalom (Bâb-ı Âlî) intézményeinek nyugati minta szerinti átalakítására. 1833-ban felszámolták a timar rendszer utolsó maradványait. A Nagyvezírből Miniszterelnök (Başvekil) lett és irányítása alatt felállították a Miniszterek Tanácsát (Meclis-i Vükela) az alája tartozó, több átalakulási fázisban létrejött minisztériumokkal együtt. 1836-ban a Belügyminisztérium

(Nezaret-i Dahiliye), Külügyminisztérium (Nezaret-i Hariciye) és az Igazságügyi Minisztérium (Nezaret-i Deavi), later, 1839-ben Kereskedelmi Minisztérium (Nezaret-i Ticaret) alakult meg, majd a Pénzügyi Minisztérium (Maliye Nezareti) a Birodalmi Kincstár (Hazine-i Amire) és Pénzverde (Darphane-i Amire) egyesítésével jött létre. Szabályozásra kerültek hivatali rangok és titulusok, osztályokba sorolták az állami tisztségviselőket, a korrupció megfékezésére a hivatalnokok számára egységes fizetési rendszert, továbbá a hivatalnokokra vonatkozó büntető rendszabályokat vezettek be. Az 1838-ban életre hívott Legfelsőbb Törvénykezési Tanács (Meclis-i Valayı Ahkam-ı adliye), nem választott, hanem a szultán által kinevezett tagokból álló testülete mintegy előfutára a későbbi parlament szenátusának, de ebből nőtt ki a későbbi francia mintára létrehozott Államtanács is. A további hadügyi átszervezést 1836-tól a Katonai Tanácskozó Testület (Dar-ı Şiirayı Askeri) vezényelte. A görög függetlenségi háborúk miatt a görög nemzetiségű alattvalókkal szemben nagyfokú bizalmatlanság alakult ki, márpedig dragománként jelentős töltöttek be az oszmán diplomáciai életben. Ezért 1833-ban létrehozták a Fordító Irodát (Tercüme Odası), amely nem csak a diplomáciai tevékenység támaszaként töltött be szerepet, hanem az új oszmán értelmiség kinevelődésében is kulcsfontosságú szerepet játszott. A megelőző évtizedekben egyre szorosabbá és rendszeresebbé váló diplomáciai kapcsolatok révén a nyugat-európai tudományos, technika és oktatási eredmények mellett a felvilágosodás eszmeáramlatai is eljutottak a Boszporusz partjára. Az oszmán bürokrácia fordítóirodájában a diplomáciai levelezés mellett egyre több tudományos, oktatási és társadalomelméleti munka is fordításra került, így nem csoda, hogy a francia forradalom eszméi, a jogállamiság, az alkotmányosság gondolata előbb-utóbb az állami elit körében is ismertté, sőt, haladó köreiben kívánatosként megfogalmazott törekvéssé is váltak.

Ezt követően - a XIX. századtól kezdődően - ismertetem és jellemzem a birodalom jogrendszerét érintő, az európai kontinentális jogrendszer irányába tett transzformáció legfontosabb állomásait, jogi szempontból kiemelkedő dokumentumait és törvényeit, nem mellőzve azon külső és belső tényezőket, melyek születésük módját, tartalmát és életképességüket befolyásolták. Ezt az időszakot az a különös helyzet jellemzi, hogy egy jogrendszeren belül két jogcsalád, a kontinentális és az iszlám jog egyszerre érvényesülhetett minden „állampolgár” esetében. A Tanzimat-nak (átszervezés) nevezett reformkorszak vizsgálata adja az értekezés második nagy témakörét.

Az Oszmán Birodalom "hosszú évszázadának," legalább a fő folyamatainak és eredményeinek, a külső és belső helyzet történelmi ismertetését azért is tartottam fontosnak, mer így mutatható meg annak az erőfeszítésnek nagysága, eredményeinek értéke, amely Kemal Atatürk és köre bábáskodásával az 1918. évi Mudroszi fegyverszüneti megállapodás és az 1923. Lousanne-i Béke közötti öt éves időszak alatt létrehozhatta a modern Törökországot.

Tanzimat korszak

Az 1839-es Gülhane Ediktumtól az 1876-os Alkotmányig kihirdetéséig számított Tanzimat korszak bemutatásával kívánom érzékeltetni, hogy milyen belső társadalmi helyzetből kiindulva, és milyen külpolitikai környezettől meghatározottan indult el az a folyamat, amely egyben jogi alapját is képezte a modernizációs törekvéseknek. Az oszmán állam népeisége - hódításainak köszönhetően - rendkívül heterogén képet mutatott. Az alattvalók alapvető megkülönböztető jegye az volt, hogy muszlim vallású-e, vagy nem. E fő jelleg szerint alakult személyes jogi státusa, melynek kifejeződése a „millet” rendszer. A muzulmán lakosság számára a sariat törvényei mutattak utat. A kisebbségeket alkotó nem muszlim népesség, miután a fejadót megfizette, felekezete szerinti belső öngazgatással bírt, mely az oktatás, és a közöttük előforduló ügyekben való bíraskodás területén a teljes függetlenséget jelentette.

A társadalmi csoportok sajátosságaira vonatkozóan még egy fontos elemet kell kiemelni. A hódítások során megszerzett földterület az államot magát jelentő szultán birtokába került, aki azt jövedelembirtokba adta, melyért a jövedelembirtokos a jövedelme arányában katonai szolgálattal tartozott, mely adomány azonban nem volt örökletes. Habár történtek fejlemények és lépések a timar rendszer felszámolására, mégsem alakulhatott ki olyan örökletes jogokkal és kiváltsággal rendelkező, független, egységes társadalmi csoport, rend, mint Európában. Ezen túlmenően jelentős európai értelmű polgárság kialakulásának pedig még csírái sem alakulhattak ki, mivel a gazdaságot még a XX. század elején is a kézműipari termelés jellemezte. A gyér és elégtelen, korszerűtlen úthálózat miatt néhány térség teljesen elzártan, szinte csak az önellátás szintjén működött. Nem csodálkozhatunk azon, hogy az államszervezetet, a jogrendszert érintő változás motorját az állami bürokráciát alkotó, a nyugati diplomáciában jártas, az európai történéseket, szellemi áramlatokat ismerő, haladó értelmiségi réteg jelentette, melynek tevékenységét a társadalom döntő részére befolyással bíró iszlám hittudósi réteg, nemegyszer fetvákban is

megnyilvánuló reakciója igyekezett hol kevesebb, hol nagyobb sikerrel fékezni. A közéletben éles viták zajlottak a nyugati módszerek és az iszlám eszmék összeegyeztethetőségének kérdéséről.

A birodalomban egyszerre és meglehetősen gyorsasággal kellett volna az egész társadalmat érintő olyan gazdasági és politikai változásokat beindítani, amely Európában a reneszánsz kortól több évszázadon keresztül érlelte ki azt a társadalmi bázist, mely érdekében a már megszerzett állapot fennmaradása, vagy elérni kívánt társadalmi cél rögzített, jogi formát követelhetett. Emellett az állam felépítése, a kormányzati forma, a végrehajtó hatalom hatékonyságának kérdése, a politikai akaratképződés szerkezetére vonatkozó álláspontok sem voltak tisztázottak. Minden intézkedés a pillanatnyi, leginkább az éppen hatalomban lévő nagyvezír befolyása és támogatottsága szerint, a rendkívül változékony politikai széljárás függvényében történt. Ezért nem meglepő, hogy a Tanzimat korszakban a legjobb szándék mellett sem volt minden tekintetben átgondolt, hatékony, vagy időszerű egy-egy törvényi eszközzel elérni kívánt célkitűzés. Nem vitatható az a megállapítás, mely szerint a XIX. századi jogi reformok alapján kibocsátott törvények, rendeletek nem hosszas társadalmi folyamatok során kristályosodtak ki. A Tanzimat idején kibocsátott joganyagok fő jellemzője az, hogy jórészt egyes európai államok jogi anyagainak adaptációi, azok eredményeként születtek. A német, olasz, francia törvénykönyvek néha kissé átdolgozva, néha teljesen szöveghű fordításban kerültek kihirdetésre. Mivel ezeket nem belső társadalmi erők munkálták ki, a törvények alkalmazását, vagy kikényszeríthetőségét főleg a távoli, elszigetelt tartományokban sokszor az intézményrendszer hiánya, az adminisztráció értetlensége, nemegyszer teljes elutasítása akadályozta. De az adaptációk eredményeként kezdtek táptalajra lelni és közszájon forogni olyan jogi fogalmak és intézmények, amelyek a későbbi időszak lehetőségeit erősítették. A Tanzimat legfontosabb dokumentumainak a következőket lehet tekinteni.

Gülhane Ediktum

A mintegy százötven éve tartó hanyatlás megállítása érdekében az első jelentős lépésnek az 1839. november 3-án kibocsátott Gülhane Ediktum tekinthető. A reformprogram a következő gondolatkörök tekintetében tűzte ki a törvényalkotás jövőbeni irányát: „az élet biztonsága, a becsület és vagyon védelme, az adó meg határozása, a szükséges katonaság sorozási módja és a katonai szolgálat időtartama.” Az egyes nem muszlim vallási közösségek felett maguknak gondnokságot vindikáló nagyhatalmak a

millett rendszer felszámolására készítették az oszmán államot. De ez nem tudta keresztültörni az „alattvalói jogokra és kötelezettségekre” vonatkozó évszázados, vallási alapokon nyugvó gyakorlat szemléletét.

Islahat Ferman

Az oszmán állam átformálását célzó következő jelentős rendelet az 1856-ban kibocsátott Islâhat Fermânî (Birodalmi Reform Rendelet) volt. Kihirdetését, annak körülményeit ez esetben is az európai nagyhatalmak keleti kérdésben testet öltő törekvései alakították. Miután 1848-49-es szabadságharcok leverése után Európa újra elcsendesült, Oroszország, „Európa csendőre” ismét régóta dédelgetett vágyát kívánta valóra váltani: uralma alá hajtani a Boszporuszt és a Dardanellákat, vagyis minden korlátozástól mentesen kijutni a Földközi-tengerre. Emellett továbbra is igényt tartott arra, hogy az oszmán területeken élő ortodox keresztények védnökeként fellépve növelje befolyását a Balkánon, illetve a további expanzió lehetőségét kutatta a Kaukázuson túli térségében. Alapvetően csak megismételte a Gülhane Rendeletben megfogalmazott ígéreteket, törvénykezési programot, de jobban kibontva, részletezve az egyes jogintézményeket.

Kanunu Esası 1876

A Tanzimat kor csúcsa az 1876-os alkotmány kibocsátása, ami egyrészt az európai nagyhatalmi helyzetnek, másrészt egy szerencsés fordulat nyomán kialakuló hatalmi úrnek, továbbá egy haladó csoportot képviselő nagyvezír helyzetkihasználásának volt köszönhető, mintsem az őszinte uralkodói akaratnak. Az alkotmánytörvény Hattı Hümayun, azaz Birodalmi Rendeletnek megfelelő iratformában december 14-én hirdették ki, először a Miniszterelnöki Hivatalban. Sait bey főhivatalnok átnyújtotta Midhat Pasának, aki felolvasásra átadta Mahmut Calaleddin Beynek, az Amedi-i Divan-ı Hümayun, a Birodalmi Kancelláriavezető tisztségviselőjének, aki fennhangon kihirdette azt. Az első Oszmán Alkotmány végezetül nyomtatott formában, mint Anayasa (Alaptörvény) Fermân, azaz szultáni kézjeggyel ellátott „Anyatörvény” Parancsként december 23-án lépett hatályba. Ezzel az Oszmán Birodalom az alkotmányos monarchiák sorába lépett.

Ezzel megjelent egy olyan jogi dokumentum, ami szilárd alapkövet adhatott a további évtizedek modernizációs törekvéseinek. Elsőként kerültek az európai jogrendszerek mintája szerinti jogi formában rögzítetté olyan fogalmak, illetve intézmények, mint például az addig csak a vallási hagyományokon nyugvó hatalom, a szuverenitás forrása, a végrehajtó hatalom működése, az alattvalók jogai, választás és

választhatóság. A gyakorlatban elsőként tapasztalhatták meg a parlamenti képviselet formáját és a kétkamarás működés mibenlétét, de szinte csak egy éves tevékenység után a szultán a Krími-háborúra hivatkozva felfüggesztette a működését. A rövid első alkotmányos időszak után egy három évtizedes abszolutista periódus következett, amely meg nem oldotta, csak lefojtotta a birodalomban felgyülemelő problémákat. De az egyre élénkülő gazdasági kapcsolatok miatt ez az időszak helyet adott a nyugat-európai mintájú polgári bíróságok előtti jogérvényesítés területét érintő szabályozásnak. Így párhuzamosan működtek sariat és polgári ítélkezési fórumok. Értekezésemben a következő témakörök szerinti elemzését adom az alkotmánynak, úgymint a szuverenitás kiindulópontja, az emberi és állampolgári jogok, a törvényhozói és a végrehajtó hatalom felépítése és egymásközti viszonya, a bírsági rendszer.

A második Alkotmány időszaka

Az 1908-ban kezdődő második alkotmányos periódus egy főleg katonákat tömörítő politikai mozgalom hatalomra kerülésével kezdődött. Ha lehet mondani a feszültségeket nem hogy a legmegfelelőbben kezelte, de ténykedése inkább a keleti kérdés részeként is megjelenő etnikai konfliktusokat erősítette. A XIX. század elejétől feléledő és egyre szaporodó, rendszerint vallási köntösben jelentkező, - de valójában etnikai alapon szerveződő függetlenségi - mozgalmak, továbbá az ifjú törökök mozgalmával a birodalmon belül feléledő török nemzeti identitás is olyan törésvonalakat hoztak a felszínre, amely a Nyugat-Európában kialakult nemzetállamok példája nyomán az Oszmán Birodalom keretén belüli megoldás teljes lehetetlenségét erősítette. A kormányzat végül nyílt háborús konfliktusa már az Első Nagy Háború előtt zsarátnokot hajított Európa délkeleti csücskébe, és ezzel együtt kezdte kimeríteni az oszmán állam végső erőforrásait. A birodalom sorsát végleg az a kormányzati politika pecsételte meg, amely nem jól mérte fel saját katonai és gazdasági lehetőségeit, nem érzékelte tisztán az egyes nagyhatalmak Kis-Ázsiára és Közel-Keletre vonatkozó valódi szándékát, továbbá figyelmen kívül hagyta a saját sorsa alakulásának szövetségesek megválasztása következtében a jövőbeni eseményektől, a lehetségesen kialakuló helyzetűl függő tényleges kockázatát. Az „ifjú török” kormány működésének talán legfőbb érdeme, hogy visszaállították az 1876-os alkotmányt, így megerősödhetett a képviseleti rendszer és parlamentáris kormányzás gyakorlata.

Egy nemzet születése

Az I. Világháború végkimenetele nem hagyott kétséget afelől, hogy az Oszmán Birodalom hosszas agóniájával végnapjait éli. Miután a vereség beismerése után az ifjú török kormány megszökött, az új szultán és szűkebb körét képviselő új központi kormányzat - hályoggal a szemén - a győztes nagyhatalmak jóindulatában bízva a birodalom és az oszmán dinasztia megmentését remélte.

Azonban volt egy olyan tette kész, operatív tevékenységre is képes, döntően katonatisztekéből, valamint értelmiségiekből álló csoport, élén Kemal Atatürk személyében egy rendkívül karizmatikus, a Dardanellák védelménél már hírnevet és tekintélyt szerző reménybeli államférfival, amely eltérően ítélte meg a helyzetet. Kemal Atatürk visszaemlékezéseiben a következőképp jellemezte a központi hatalom birtokosait:

„Akik belerángatták a nemzetet és az országot a Nagy Háborúba, azok csak saját életük megmentésére gondoltak, és külföldre menekültek. Az elkorcsosult Vahidettin, aki magához ragadta a Szultán és Kalifa címet, aki aljas eszközökkel csak arra törekedett, hogy saját személyét és trónját védelmezze. A Damand Ferid Busatı Paşa vezette kabinet a Szultánnak behódoló, gyáva és gyenge volt, mindennemű méltóság nélkül, és mindennel egyetértettek, amivel a Szultán és a maguk személyét menthették.”

Miután a szövetséges erők csapatai ellenőrzésük alá vonták a főváros, Isztambul fontosabb igazgatási és stratégiai pontjait, ezekkel a szavakkal fogalmazta meg álláspontját a kialakult helyzetet illetően:

„Az Oszmán Birodalom, annak függetlensége, a szultán, a kalifa, a kormány – mindez nem volt már egyéb, mint értelmétől megfosztott pusztaság szó. Az Oszmán Birodalom összeomlott, felbomlott. Az állam meghalt.”

Ebből a megállapításból fakadóan az állam felépítményét adó hat évszázadon keresztül fennálló, addig szilárdnak hitt összes alaptétel felülvizsgálatra szorult. Olyan alapvető kérdésekre kellett megfelelő, helyes és logikus sorrendben következő válaszokat adni, ami lehetővé kellett tegye, hogy a birodalom romjain mind a lakossága által támogatható, vagy legalábbis elfogadható közjogi elveken, mind a nemzetközi közélet szintjén is elismert, új, modern állam épülhessen fel. Kemal Atatürk „Nutuk” néven ismert 1927-es nagy beszédében, már egy kiépült, megszilárdult közjogi helyzetben, utólag adott elemző beszámolót a csoport célkitűzéseiről és a végrehajtás stratégiájáról:

„Ebben a helyzetben csak egyetlen döntési lehetőség kínálkozott. Új török államot teremteni, amely a nemzeti szuverenitáson alapul és minden fenntartás és korlátozás nélkül független. Erre az elhatározásra jutottunk (...) Isztambulban. (...) A végrehajtást több

szakaszra kellett osztani, elő kellett készíteni az érzelmeket és a közvéleményt, s az eseményeket kihasználva, lépésről lépésre kellett elérni célunkat.”

Az is nyilvánvaló volt, hogy az okkupált Isztambulból nem lehet irányítani egy ilyen politikai célokat megfogalmazó mozgalmat, ezért Atatürk és vezérkara a fővárostól messze, és az Antant hatalmak tényleges befolyásától és ellenőrzésétől mentes távoli Anatóliában kezdte meg ténykedését. A célkitűzés tekintetében már kezdettől fogva világosan érzékelhetők a kemalisták legfőbb politikai irányvonala. A fő célokat legelőször az Amasya Távirat fogalmazta meg, majd az Erzerumi Kiáltvány, a Sivasi Kiáltvány, végül az 1920-as Nemzeti Paktum szövegében kerültek - fokról fokra nagyobb társadalmi és közjogi megerősítéssel – közhírré téve. Az világossá vált, hogy a birodalom területi épségének megőrzése szóba se jöhetett, mivel a győztes hatalmak minél nagyobb szeleteket kívántak kimetszeni testéből. Így a legfőbb cél legalább az anatóliai területek minden idegen befolyástól és korlátozástól mentes megőrzése, illetve az ősi népek tekintett, zömmel török lakosság által lakott területek feletti uralom visszaszerzése volt. Ez egyébként erősítette az egységes török nemzetállam megteremtésének lehetőségét is. Elutasításra került minden mandátumterület, vagy protektorátussá nyilvánításra irányuló kezdeményezés. A szuverenitás tekintetében is új alapokat kellett kiépíteni, mely szerint nem egy uralkodói dinasztia hagyományokon és vallási elveken nyugvó főhatalma, hanem a nemzet összességének önrendelkezése adhatja állam formájában megnyilvánuló közös létének alapjait.

Nem hiszem, hogy a kezdet kezdetén már világos és rögzített forgatókönyv szerint zajlott a végrehajtás folyamata. Ez magyarázható azzal is, hogy 1918-tól mind a belpolitikai, de különösen a külpolitikai helyzet rendkívül változó volt, és olyan események befolyásolták a „kemalisták” döntéseit, amelyeket még a legjobb szándékkal sem lehetett előre sejteni. De megállapítható, hogy Atatürk és köre mindvégig kényszerrel ügyelt arra, hogy az Anatóliából irányított, a Rumélia és Anatólia Nemzeti Jogvédő Társasága néven jogi személyként bejegyzett mozgalom minden lépésében végig a hatályos alkotmány és egyéb vonatkozó (pl. egyesülési) törvény betartásával működjön, míg ki nem írták az új parlamenti választásokat. Ki kell emelnem, hogy a váratlan események adta helyzetek, amelyek akár a bukást is előidézhették volna, még ha hihetetlen erőfeszítéseket, áldozatokat is követeltek, kihasználásuk tekintetében szinte kizárólag a kemalisták megerősödését és célkitűzéseik elérését segítették. Értekezéseimben rá kívánok világítani annak a folyamatnak döntő fontosságú pontjaira, amelyek végezetül a nemzetközi szinten kivívott függetlenség és a Török Köztársaságot illető kétség nélküli

nemzeti szuverenitás elismerését eredményezte. Ilyenként említhető most a teljesség igénye nélkül: a görögök partraszállása Izmirben, amely világossá tette a nagyhatalmak jövőbeni szándékait, továbbá elindította a törökök függetlenségi háborúját, sőt közvetve meg is sokszorozta a kemalisták támogatottságát; vagy a parlament 1920. évi feloszlata, amely egyenesen a Nagy Török Nemzetgyűlés megalakulását eredményezte, ami az új állam szuverenitási törekvéseinek központjává vált, egyben a köztársaság intézményi alapjait is képezte.

Külön kitérek a szultanátus és a kalifátus megszüntetésének közjogi folyamatára. Igen érdekes az a társadalmi vita, ami a napilapok hasábjain keresztül is folyt. Különösen azért, mert a köztársasági eszme mibenlétét, a hatalom forrását a Korán, illetve a Mohamedhez köthető hagyomány alapján magyarázva tette közérthetővé, miközben magát a hit védelmezésére hivatott szultanátus intézményét bontotta le. Továbbá az állam és vallás elválasztásának indokát is világossá tette. A kalifátus léte egyrészt természetesen az államhatalom kettősségének és az oszmán ház visszatérésének veszélyét hordozta, az immár felbomlott birodalom még névlegesen sem tölthette be védelmező szerepet az iszlámhitű népek tekintetében, így hamarosan eltörlésre is került. Az Oszmán-ház tagjait pedig száműzték.

A birodalom képviselőjében kötött, ám a kemalisták által elfogadhatatlan Sevres-i Béke újra tárgyalása a Lausanne-i Békével zárult. Eleinte kérdéses volt a Nagy Török Nemzetgyűlés delegációjának tárgyaló partnerként való elfogadása, de a győztes függetlenségi háború, a vitathatatlan hatalmi helyzet és a közjogi tekintetben minden európai és belső jogi kívánalomnak megfelelő delegáció tevékenysége a Török Köztársaság teljeskörű nemzetközi elismerését hozta. Teljesültek a Nemzeti Paktum célkitűzései, többek között a rögzített államhatárokon belül tudta a többségi török területeket, sikerült felszámolni az önálló gazdaság megteremtését gúzsba kötő, és még mindig a személyes jog talaján álló kapitulációk rendszerét.

Ezt követően, 1924. július 24-én került kihirdetésre a Török Köztársaság Alkotmánya, mely lezárta azt a folyamatot, amely eredményeként az első Köztársasági elnök, Kemal Atatürk és köre új államot épített fel az Oszmán Birodalom romjain.

A kutatás módszerei

Az értekezés témája a kutatási módszer tekintetében nem engedte meg, hogy a társadalomtudományi elemzés módszertanai közül csak egy kapjon kitüntetett szerepet a

vizsgálni kívánt tárgy megközelítésében. Már csak azért sem, mivel a vizsgálat tárgya két jogi kultúra, két jogcsalád közjogi és magánjogi területét fedi le. Ezért kutatás módszereit az interdiszciplinaritás is jellemzi, ugyanis figyelemmel kellett lennem arra a figyelmeztetésre, amit Rene David fogalmazott meg a következők szerint: „Elmúlt az a korszak, amikor azt hittük, hogy az egyetlen elfogadható gondolkodásmód az, amely Nyugaton érvényesül.” Ezért a jogösszehasonlítás, tényvizsgálat, elméleti elemző és következtető módszerek jogtörténeti megközelítéssel alkalmazott használatára támaszkodtam, amely kiegészült az antropológia, szociológia, néprajz, mint jelen esetben segédtudományi funkciót betöltő diszciplínák kutatómódszertani eszköztárával. Egyes esetekben az intuíció, mint antropológiai módszer is segítséget adott a jogi jelenségek, fogalmak értelmezéséhez.

A kutatás során a vallási jogcsaládba tartozó, iszlám hiten alapuló jogrendszer adott korban fennálló állapotának meghatározó alapelveit kellett felfejteni és rögzíteni, ami kiindulópontja volt annak az évszázados folyamatnak, amely során a kontinentális jogcsaládba történő átmenetet képezte.

Külön érdekessége a kutatásnak az volt, amikor egy és ugyanazon jogrendszeren belül egymás mellett élt két jogcsalád és egyben jogi kultúra - az iszlám és a kontinentális – összehasonlítására került sor.

A primér források vizsgálatát tartottam elsődlegesnek. A nemzeti jogrendszer joganyagai, továbbá a nemzetközi közjogi joganyagok kiegészültek például visszaemlékezésekkel, korabeli újságcikkekkel is. Sajnálatos, hogy a források közül csak kettőt sikerült elérni magyar nyelven. Különös nehézséget jelentett, hogy bizonyos török források nem csak egyszerűen nyelvi szempontból nehezítették a kutatást, hanem az archaikus, korabeli nyelvezet és írásmód használata miatt is, ezért némely fogalmat vagy intézményt jelölő kifejezés értelmezése különösen nagy nehézséget okozott. Ebből fakadóan a főleg angol nyelvű szakirodalomra is támaszkodnom kellett. Ami megint értelmezési nehézségek forrását adta, hisz az angol kifejezés csak közelítően jelentette, jelenthette egy merőben más kultúrában jelölt jelenség nyelvi leírása kapcsán a szótári meghatározás nyújtotta megfelelést.

Az értekezés megállapításai

Az Oszmán Birodalom jogrendszerében tetten érhető európai hatások, valamint a modern Törökország főleg közjogi kiépülése folyamatának tanulmányozása és kutatása során az eddig általánosan elfogadottnak tekintett megállapítások tarthatósága kapcsán, az

egyres jogi formát is öltő jelenségek okán felmerült kérdések megválaszolása során, továbbá a társadalmi változások mozgatórugóit kutatva az eredmények a következő megállapításokban foglalható össze.

1. Az oszmán reformkísérletek vezető ereje merőben eltér az európai alkotmányok és különböző kormányzati rendszerek kialakulásában szerepet játszó társadalmi mozgató erők bázisától. Az oszmán államot jellemző jogrendszeren végrehajtott változtatások, reformok nem széleskörű társadalmi erők által támogatott mozgások eredményeként születtek. Megállapítható, hogy az oszmánok állam fenntartása szinte teljes egészében hódításra, a hódoltatott területek erőforrásainak megszerzésére alapozódott. Ezért az oszmán állam területi igazgatása a nomád hadseregvet hagyományára, a katonai hierarchiára és az uralkodó iránti feltétlen lojalitásra épült. A központi adminisztráció a rabszolgakatonákból álló hivatalnokrendszerre és az állami haderőtől elkülönülő testületeire épült, ami ellensúlyozta a területi szervezetrendszerben rejlő erőkoncentrációt. Sem a belső gazdaság, sem az iszlám jog nem adhatta alapját az európai értelmű polgárság kialakulásának. Ebből adódóan az államot érintő változás elindítója, tovább mozdítója mindig a katonai elit volt. Így a nyugati jogrendszerből átemelt jogállamiság, az alkotmányosság, a személyi szabadság, a tulajdonhoz való jog követelményét hangoztató reformok is az európai oktatáshoz elsőként hozzájutó katonai elithez köthetők.

2. A klasszikus liberális alkotmány gondolata sohasem haladta meg egy szűk elit támogatottságát, még a felvilágosodottnak mondott bürokrata elit sem támogatta egységesen. A liberális jogállamiság eszméit vagy a jogalkotási processzus folyamata üresítette ki a hatályba lépett törvényekből, vagy a törvényjavaslatot az uralkodó nem szentesítette, vagy ha törvényi formát öltött, később felfüggesztette. Megállapítható, hogy a bürokrata elit az európai jogintézményekben a birodalom hanyatlását meggátolandó, a birodalom minden pontját elérni tudó, a közigazgatás hierarchizált adminisztrációs eszközét látta, és nem bizonyos jogelvek érvényesülésének eszközét.

3. Másrészt a reformokkal a soknemzetiségű birodalom egyben tartását célozta. A muszlim és nem muszlim alattvalók egyenjogúsításával semlegesíteni kívánta a nemzeti kisebbségek nagyhatalmak által is támogatott függetlenedési szándékát, megtörve ezzel az iszlám jog primátusát, mely a szekuláris állam kialakulásának kezdeti lépése is volt egyben. A nemzetiségek elszakadását azonban sem a mindenkire egységesen vonatkozó felekezeti különbségekre való tekintet nélküli személyi- és vagyonbiztonság törvényi ígérete, sem az oszmanli státust létrehozó állampolgárság sem tudta megállítani. Az

oszmanli fogalma azonban a későbbi török nemzettudat feléledésének, majd a függetlenségi háború során megfogalmazott nemzeti szuverenitás kiindulópontjává válik.

4. A Tanzimat korban hatályba lépett jogszabályok mind a társadalom, mind az államgépezet negligációja miatt, valamint a megfelelő intézményrendszer hiányában rendkívül kis hatékonysággal fejtették ki hatásukat.

5. A köztársaság kiépítésében is egy szűk, szintén katonai múlttal rendelkező - a központi vezetőségében közel azonos időben, a katonai akadémián végzett - tiszt kapott helyet. Civil személy csak oktatási vagy kulturális területen tölthetett be magasabb állami funkciót.

6. A köztársaság megszületésében az játszott a legfőbb szerepet, hogy az oszmán ház a saját hatalomban maradásáért cserébe hajlandó volt elfogadni a nagyhatalmak területi igényeit és ezzel szentesíteni a birodalom felosztását, mellyel hatalmas törökök lakta terület került volna idegen uralom alá. A nagyhatalmak elhibázott katonai és politikai lépései a „kemalistáknak” csak a köztársaság kikiáltásának útját kínálták. Kemal Atatürk visszaemlékezésében megfogalmazott tervszerűség a köztársaság tekintetében nem, legfeljebb csak a függetlenség és a nemzeti szuverenitás tekintetében tartható. Tényszerűnek látszik, hogy célként már kezdetben is egy teljes mértékben független szuverén állam megteremtése fogalmazódott meg. Mindemellett a szükséges lépéseket nagyban befolyásolták mind a belpolitikai események, mind a győztes antant-hatalmak olykor a török lelket, így a lehetséges reakciókat fel nem mérő cselekedetei, amelyek eredményeként óhatatlanul felgyorsították és bizonyos értelemben a köztársaság szükségszerű kikiáltása felé terelték Kemal és köre reakcióit. Ennek során minden tekintetben a hatályos oszmán jogrendszer keretei között jártak el.

7. A függetlenségi háború során Kemal céltudatosan használta az oszmán kor hatalmi szimbolikáját, elsőként azzal, hogy Amasyát, az oszmán hercegek hagyományos gyakorlatszerző tartományának székhelyét választotta a függetlenségi mozgalom első jogi dokumentumának kiadására.

8. Tény, hogy egy független török nemzet és köztársaság született, azonban a köztársaság szuverenitásából fakadó képviselői demokrácia elvén alapuló akaratképződés az évszázadokon át fennálló feltétlen lojalitás miatt, az ilyen jellegű hagyományok híján sem, a konszolidáció és a társadalom átalakításának tántoríthatatlan kemali víziója ellenére sem éledhetett fel.

9. Az eltérő irányokba ható nemzetközi viszonyok kínálta lehetőségek maximális kihasználásával a nemzeti paktum minden programpontja teljesült, amely a Lausanne-i Szerződésben öltött testet, sőt, kijelölte a magánjogi fejlődés új irányát is.

10. Az 1924-es Török Alkotmány formális értelemben kimeríti az alkotmány fogalmának követelményeit, azonban a hatalmi ágak elválasztásának alapelve alapján az alkotmányos monarchia jegyeit viseli magán, a kormányzati forma tekintetében félprezidenciális, a parlamenti kontrollt nélkülözi.

11. A jogi reformok során a társadalomnak kellett igazodni a rendszerint adaptált törvényekben megfogalmazott jogviszonyokhoz, nem pedig a társadalom kikényszerítette változást követte a jogalkotás, melynek ékes példája a Török Civil Kódex adaptációja.

Felhasznált irodalom

- Ágoston, Gábor – Sudár, Balázs: Gül Baba és a magyarországi bektasi dervisek. Terebess Kiadó, Budapest. 2002
- Erkun, Vecdet: Budapesttől Ankaráig, Visszaemlékezések. Magyar-török Baráti Társaság, Budapest. 2004
- Ílber, Ortaylı: Az Oszmán Birodalom leghosszabb évszázada. Attraktor. Máriabesnyő-Gödöllő. 2004
- Flesch, István: Atatürk és kora, Musztafa Kemál Atatürk függetlenségi háborúja és kormányzása. Corvina, Budapest. 2004
- Flesch, István: A Török Köztársaság története. Corvina, Budapest. 2007
- Ibn Khaldún: Bevezetés a történelembe. (Arab eredetiből fordította, bevezette és kommentálta Simon Róbert) Osiris Kiadó, Budapest. 1995
- Katus, László: Musztafa Kemal Atatürk. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1970
- Lewis, Bernard: Isztambul és az oszmán civilizáció. Gondolat, Budapest: 1988
- Mircea, Eliade: Vallási hiedelmek és eszmék története. Osiris Kiadó, Budapest. 2006
- Ormos, Mária – Majoros, István: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814-1945. Osiris, Budapest. 1998
- Simon, Róbert: A Korán világa. Helikon Kiadó, Budapest. 1987
- Simon, Róbert: Politika az iszlámban. A muszlim társadalom anatómiája. Corvina. Budapest. 2016
- Tóth, Ágnes: Magyar lendkerekek az új Törökország gépezetében, avagy gazdasági és kulturális együttműködés Törökország és Magyarország között az atatürki aranykor időszakában. Grotius E-könyvtár. 2009
- de Tott, François Baron: François Baron de Tott emlékiratai a törökökről és a tatárokról. (a fordítói munkaközösséget vezette, a bevezető tanulmányt írta, a könyvet szerkesztette: dr Tóth Ferenc) Vasi Szemle, Szombathely. 2008

Idegennyelvű irodalom

- Berkes, Niyazi: The Development of Secularism in Turkey. Hurst, London. 1964
- Feroz, Ahmad: The Making of Modern Turkey. Routledge, London. 1993
- Findley, Carter Vaughn: The turks in world history. University Press, Oxford. 2005
- Findley, Carter Vaughn: Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789-1922. Princeton University Press. Princeton. 1980

- Gelez, Philippe: Towards a Proeopography of the Deputies from Bosnia-Herzegovina in the First Ottoman Parliament. In: Herzog, Cristoph – Sharif, Malek (ed.) The First Ottoman Experiment in Democracy. Ergon Verlag, Würzburg. 2010
- Golođlu, Mahmut: Erzerum Kongresi. Kalite Matbaasi, Ankara. 1968
- Helmreich, Paul C.: From Paris To Sevres - The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920. Ohio State University Press, Columbus, 1974
- Lewis, Bernard: The emergence of modern Turkey. Oxford University Press, 2nd ed., London. 1967
- Mango, Andrew: Atatürk. (paperback ed.) John Murray, London. 2004
- Robinson, Richard D.: The First Turkish Republic: a case study in national development. Harvard University Press, Cambridge. 1963
- İlber, Ortaylı – Erol Şadi Erdiñ: İttihad ve Terakki. İnkılâp. İstanbul. 2016
- Halil, İncalcık: Osmanlılar ve Haçlılar. Alfa. İstanbul. 2013
- Seyitdanliođlu, Mehmet: The Rise and Development of the Liberal Thought in Turkey. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75 Yılı Özel Sayısı, Ankara. 1976
- Shaw, J. Stanford – Shaw, Ezel Kural: History of the Ottoman Empire and modern Turkey. Cambridge University Press, Cambridge. 1977

Periodikák:

- Abu-Manneh, Butrus: The Islamic Roots of the Gülhane Rescript, Die Welt des Islams, New Series, Vol. 34, Issue 2 (Nov., 1994), pp. 173-203.
- Akgün, Seçil: The emergence of the Tanzimat in the Ottoman Empire, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/834/10541.pdf> [11. 10. 2011.]
- Buzpinar, Tufan: opposition to the Ottoman Caliphate in the early years of Abdulhamid II: 1877-1882. In. Die Welt des Islams, New Series, Vol. 36, Issue 1 (Mar., 1996), pp. 59-89.
- Dyer, Gwynne: The Turkish Armistice of 1918. In: Middle East Studies, VIII, 2-3. (1972)
- İncalcık, Halil: Ottoman Methods of Conquest, Studia Islamica, No. 2 (1954), pp. 103-129.
- İncalcık, Halil: Political Modernization in Turkey, in; From Empire to Republic, Istanbul, 1995, p. 129
- Karpat, Kemal H.: The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908. In: International Journal of Middle East Studies, Cambridge University Press Vol. 3, No. 3 (Jul., 1972), pp. 243-28.

Katsikas, Stefanos: European Modernity and Islamic Reformism among Muslims of the Balkans in the Late-Ottoman and Post-Ottoman Period (1830s–1945), *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 29, No. 4, (December, 2009) pp. 537-543.

Mead, Earle Edward: The New Constitution of Turkey. *Political Science Quarterly* (Mar./1925) Vol. 40, Issue 1, pp. 73-100.

Özbundun, Ergun: Constitutional law. In: *Introduction to Turkish law*. (ed: Tuğrul Arsoy & Don Wallace Jr., Kluwer Law International BV 2011..) pp. 19-50.

Öztaş, Sezai - Candan, Ahmet Said: Renewal Efforts in the Ottoman Education System until Tanzimat. In: *World Applied Sciences Journal*, IDOSI Publications, (19. 8. 2012.) pp. 1225-1338.

Shaw, Stanford J.: The Central Legislative Councils in the Nineteenth Century Ottoman Reform Movement before 1876. In: *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, Vol. 1, No. 1 (Jan. 1970), pp. 51-84. p URL:<http://www.jstor.org/stable/162065>. [18.03.2011.]

Shaw, J. Stanford: The Origins of Ottoman Military Reform: The Nizam-ı Cedid Army of Sultan Selim III, *The Journal of Modern History*, Vol. XXXVII. No. 3. (September, 1965) pp. 291-306,

Seyitdanlioğlu, Mehmet: The Rise and Development of Liberal Thought in Turkey Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75 Yılı Özel Sayısı, Ankara, 1976. pp. 151-161.

Yetişgin, Mehmet: The Ottoman Way of Governing Multi-Ethnic and Multi-religious Communities. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1157/13616.pdf

Toker, Hülya: Turkish Army from the Ottoman Period until Today, In: *International Review of Military History*, No. 87. pp. 105-123.

Tuck, Christopher: ‘All Innovation Leads to Hellfire’: Military Reform and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century. In: *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 31, No. 3 (June, 2008), pp.467-502.

Források:

A török alkotmány alaptörvényei. (ford.: Mészáros Gyula) Erdélyi Múzeum Egyesület Jog-és Társadalomtudományi Szakosztálya, IV. füzet, Kolozsvár. 1912

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal: *Nutuk I. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü*, Istanbul. 1961

Dede Korkut könyve. (Fordította: Adorján Imre és Puskás László) L1Harmattan, Európai Folklór Intézet, Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár. 2002

Janicsárok törvényei (1606). (Török kéziratokból fordította, a bevezetőt írta, a mutatókat és a szómagyarázatokat készítette Fodor Pál) Török-magyar hadtörténelmi emlékek. Elbeszélő kútfők, 1. Szerk.: Ágoston Gábor és Fodor Pál,) MTA Orientalisztikai Munkaközössége, Budapest, 1989

Rescript of Reform – Islahat Fermanı (18th February 1856)
<http://www.ata.boun.edu.tr/Department%20Webpages/ATA517/Rescript%20of%20Reform,%2018%20February%201856.doc> [12. 09. 2012.]

The Ottoman Constitution, Promulgated the 7th Zilbridje, 1293 (11/23, December, 1876),
The American Journal of International Law, Vol. 2, No. 4. Supplement: Official Documents (Oct., 1908), pp. 367-387.

The Treaty of Sèvres, 1920. The Treaties of Peace 1919-1923, Vol. II, Carnegie Endowment for International Peace, New York. 1924

A doktorjelölt értekezéshez kötődő publikációi és konferenciaelőadásai

Az oszmán államigazgatás alapjai és kiépülése a korai oszmán korban

In: Ádám Antal (szerk.)

PhD tanulmányok 10. 528 p.

Pécs: PTE ÁJK Doktori Iskola, 2011. pp. 375-392.

Ottoman state reforms from the eighteenth century to the Hatt-i Sharif of Gülhane

In: Balogh Zsolt György, Chronowski Nóra, Hornyák Szabolcs, Nemessányi Zoltán, Pánovics Attila, Peres Zsuzsanna, Szőke Gergely László (szerk.)

Selected Essays of Faculty of Law University of Pécs Yearbook of 2012. 269 p.

Pécs: JPTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. pp. 237-250.

A mongol társadalom és állam alapjai a XIII. században

DUNAKAVICS 1:(3) pp. 13-32. (2013)

The pathway to the First Ottoman Constitution

In: Balogh Zsolt György (szerk.)

Essays of Faculty of Law University of Pécs: Yearbook of 2013. 263 p.

Pécs: University of Pécs Faculty of Law, 2013. pp. 201-216.

Agónia és születés, a szuverenitás lépcsőfokai 1919-től a Török Köztársaság kikiáltásáig

In: Ádám Antal (szerk.)

PhD Tanulmányok 13. 422 p.

Pécs: PTE ÁJK Doktori Iskola, 2014. pp. 309-332.

Birth of the Modern Turkey: Brief history and features of the constitution of the Turkish Republic of 1924

In: Pánovics Attila, Szőke Gergely László (szerk.)

Essays of Faculty of Law University of Pécs Yearbook 2014. Pécs: University of Pécs Faculty of Law, 2014. pp. 143-164.

A janicsárok törvénykönyve

Tudományos Hét - Egyhetes konferenciasorozat a Dunaújvárosi Főiskolán

Haci Bekta ogullari

Kaposvári Egyetem Iszlám Tudományok Kutatóintézete - Acta Scientiarum Sociolanum kiadvány konferenciája

Szultanátus, kalifátus vagy köztársaság kérdésének társadalmi vitája az 1920-as évek elején

Tudományos Hét "Tudományos eredmények elismerése és disszeminációja a Dunaújvárosi Főiskolán"

Publikálás alatt

Haci Bektas fiai

Miért költözött be Germanus Gyula szobájába Isztanbuli szállásadónője?